

УДК 341.17

ЕО ЕЛДЕРІНДЕГІ ЭВТАНАЗИЯНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ЗАҢДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құдайбергенова Аида Айдынқызы
aidow-39@mail.ru

Халықаралық құқық кафедрасының 3-курс студенті, Л.Н. Гумилев
атындағы ЕҰУ-ның Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші: Сарсенова С.Н., Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ-ның Халықаралық құқық кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Халықаралық құқықта және көптеген елдердің заңнамасында бекітілген Адамның негізгі құқықтары арасында өмір сүру құқығы ең маңызды болып табылады. Бұл құқық әрбір адамға оның туғанынан тиесілі және абсолютті, бөлінбейтін деп танылады. Қазіргі қоғамның басты құндылығы өмір сүру құқығын мойындауға байланысты сол қоғамда адам өмірін заңды да, ерікті де айырумен байланысты әділ мәселе пайда болды. Осылайша, қоғам өмір мен өлім мәселелерін жалпыадамзаттық, жаһандық мәселелер қатарына шығарып, оларды заң, философиялық, діни, моральдық және өзге де көзқарастармен қарастырды. Осыған байланысты, бүгінгі күні "эвтаназия" сияқты белгілі дәрігерлік жәрдемде өзін-өзі өлтіру ең даулы және өзекті болып табылады. Сонымен қатар, адамның өз өмірін мерзімінен бұрын үзуге құқығы адамзат тарапынан әрдайым бас тартпады. Бұл, ең алдымен, қоғамдық пікірге, оның саналы болуына және адам мен қоғамның өлім актісін қабылдауына байланысты. Ежелгі уақытта адамдар жанның қайта дамуына сенді және ол денеден уақытша ажырады деп есептеді. Ацтектер адамдардың қайта туылуы мүмкін деп есептеді және жаны басқа денеге қоныс аударды, осылайша өмірдің айналымы болды [1].

Сонымен қатар Ежелгі Грецияда бұл тақырып талқылаудың өзге аспектілеріне ие болды. Мәселен, Платон, Сократ, Аристотель қайтыс болу

алдындағы "жеңіл өлім" жағдайында зардап шегушілер үшін пайда әкелетінін айтты [2]. Өзімізге белгілі, өмір мен өлімнің мәселелері адамдардың ойлары ерте мазалаған. "Эвтаназия" термині алғаш рет XVII ғасырда ағылшын философы Бэконның "ғылымның қадір-қасиеті мен ескіруі туралы" жұмысында қолданылған, онда: дәрігердің міндетіне тек аурумен келтірілген азапты жеңілдету үшін ғана емес, бұл тек мұндай жеңілдік емдеуге әкелуі мүмкін кезде ғана емес, тіпті құтқаруға ешқандай үміт жоқ және өлімнің өзін жеңіл және тыныш жасауға болатын жағдайда да, өйткені бұл Август армандаған эвтаназия, бұл эвтаназияның өзі аз игілік емес [3].

Бүгінгі күні бұл терминнің әртүрлі анықтамаларын табуға болады. "Медициналық терминдердің энциклопедиялық сөздігінде "ол былай анықталады: "өлімнің әдейі тездеуі немесе оның азап шегуін тоқтату мақсатында жазылмайтын науқасты өлімге алып тастау". "HealthcareopposedtoEuthanasia" ("эвтаназияға қарсы денсаулық үшін күрескерлер") ұйымы эвтаназияны мынадай түрде сипаттайды: "бұл өмірді жалғастыру үшін жеткіліксіз деп санайтын адамды әдейі өлтіру немесе жоғалту" [4].

Тіпті осы анықтамаларға сүйене отырып, адам өмірінен айыру мәселелерінде қоғамның пікірлері қаншалықты таралып жатқанын байқауға болады. Егер біреу мұны "мейірімділік актісі" деп есептесе және адамның "азабын тоқтату" үшін эвтаназияны қолданумен келіссе, онда басқалары оны "өмір құндылығын қорлау" деп қабылдайды. Заңдар қоғамдық қатынастарды реттейтінін негізге ала отырып, осы тақырыптың қоғамда өсіп келе жатқан өзектілігін ескере отырып, мемлекеттің осы қатынастарды реттеуіне табиғи қажеттілік туындайды. Бүгінгі күні эвтаназияны заңдастыру мәселесі Еуропада, мысалы, бір жынысты некелерден гөрі, дау-дамайды көбірек тудырады. Эвтаназияны ресми түрде жария еткен алғашқы еуропалық ел Голландия болды, онда "пациенттің өтініші бойынша өмір сүру жағдайларын тексеру және өзіне-өзі қол жұмсауға көмек көрсету туралы" заң қабылданды [5]. Бұл заңды Нидерланды Парламентінің бірінші палатасы 2001 жылғы 10 сәуірде қарады және 2002 жылғы 1 сәуірде күшіне енді, содан бері оған бірнеше рет өзгерістер енгізілді. Негізгі себеп, әрине, эвтаназияны қолданудың дұрыстығы мен оның орындалуына қажетті бақылау мәселелерінің өте кең спектрін есептеуге болады. Голландтық заңнамаға сәйкес, эвтаназия "бұл жеке адамның өз қалауына қарсы келе, оның соңына қоюға бағытталған және мүдделі емес тұлға орындаған кез келген әрекет" [5].

Теорияда эвтаназияның екі түрі бөлінеді: пассивті эвтаназия (науқасты қолдаушы емді дәрі-дәрмектермен әдейі тоқтату) және белсенді эвтаназия (өлімге әкелетін дәрілік заттарды енгізу немесе басқа да әрекеттер). Белсенді эвтаназияға жиі дәрігерлік көмек арқылы өзіне-өзі қол жұмсауды да жатқызады (науқасқа оның өтініші бойынша өмірді қысқартатын препараттарды ұсыну). Пассивті эвтаназия (оны кейінге қалдырылған шприц әдісі деп те атайды) өмірді ұзартуға бағытталған медициналық көмек көрсету тоқтатылады, бұл табиғи өлімнің басталуын тездетеді-бұл іс жүзінде бізде де

жиі кездеседі. Пассивті эвтаназия барлық елдерде дерлік қолданылады. Халықаралық медициналық журналда жарияланған мәліметтерге сәйкес науқастардың барлық өлімінің 40% - ы дәрігерлермен бірге өмірді тоқтату туралы шешім қабылдау нәтижесінде, не емделуден бас тарту нәтижесінде, не өлімнің басталуын жылдамдататын дәрілер көмегімен басталады.

Пассивті эвтаназия өмірді жасанды ұстаудан бас тарту ретінде әрекет етеді. Алайда, пікірталастың негізгі тақырыбы белсенді эвтаназия болды, ол жалпы эвтаназиямен байланысты. Белсенді эвтаназия (немесе оны толтырылған шприц әдісі деп те атайды) деп өлімге тез және ауыртпалықсыз өлімге әкеп соғатын қандай да бір дәрілік немесе басқа да заттарды енгізуді немесе басқа да әрекеттерді түсінеді.

Белсенді эвтаназия келесі нысандарда көрінуі мүмкін:

1. Мейірімділіктен кісі өлтіру-дәрігер, үмітсіз науқас адамның азап шегуін көріп, оларды жою мүмкін болмаған жағдайларда, мысалы, оған ауыруды басатын препараттың жоғары дозасын енгізгенде, соның нәтижесінде қалаған нәтиже пайда болады.

2. Дәрігер көмек көрсететін өзіне – өзі қол жұмсау-дәрігер емделмейтін науқас адамға өмір сүруге көмектескенде орын алады.

3. Белсенді эвтаназия – дәрігердің көмегінсіз болуы мүмкін. Пациент өзі оны жылдам және ауыртпалықсыз өлімге әкелетін құрылғыны қамтиды [6].

Дәрігерлер мен заңгерлердің басым көпшілігі эвтаназияны мүлдем жол берілмейтін деп санайды, тіпті егер ол тек жанашырлықтан қолданылса да, кез-келген жағдайда жақын арада өлуге тура келетін науқастың табанды талабы бойынша қылмыстық жазаланатын болады. Алайда, эвтаназия заңды құқықты алған елдер бар.

Әртүрлі елдерде эвтаназия проблемаларын шешуге кіріспес бұрын оларды топтарға бөлу қажет.

Ең алдымен, эвтаназияны пассивті де, белсенді де (Голландия Бельгия Люксембург) толығымен жария еткен елдерге бөлеміз.

Кейін пассивті эвтаназияны рұқсат ететін елдер-Франция, Швейцария, Австралия, Израиль, АҚШ Орегон және Вашингтон және Калифорния штаты;

Үшінші топ-Ұлыбритания, АҚШ прецеденттердің сот шешімдерін қабылдау жолымен мәселелерді реттейтін елдер.

Төртінші топ-өлім құқығының болуын жоққа шығаратын және мұндай әрекет үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін елдер: Германия, Польша, Испания, Перу, Корея, Жапония

Ақырында, эвтаназияға арандатушылық үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін елдер бар: Португалия, Бразилия, Чили, Канада және т.б. [7]

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948 ж.), азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт (1966 ж.), адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау жөніндегі Еуропалық

конвенция (1950 ж., 1994 ж. өзгерістерімен және толықтыруларымен) және басқа да нормативтік құқықтық актілер адам өмірі мен өлімі мәселелерін реттеудің кейбір аспектілерін қамтитын іргелі халықаралық акттар болып табылады. Мәселен, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау жөніндегі Еуропалық конвенцияның 2-бабында өмірді әдейі айыруға тікелей тыйым салу белгіленген. Алайда, соңғы онжылдықта байқалып отырған Еуроодақтың көптеген елдерінің заңнамасындағы белсенді эвтаназия проблемасына көзқарастың вариативтілігі және осы проблеманың Еуроодақтың деңгейінде шешілмеуі жалпы бұл норманы іс жүзінде жұмыс істемейтін деңгейге айналдырады. Мысалы, Нидерландыда және Бельгияда 2002 жылдан бастап белсенді эвтаназияға рұқсат етілді, Францияда 2005 жылы, кейінірек Норвегия, Дания және Венгрияда пассивті эвтаназияға (емдеу курсы тоқтату және пациенттің өмірін аппараттық-аспаптық ұстаудан бас тарту) рұқсат беретін өмірдің үзілуі туралы заңдар қабылданды. Испанияда, Австрияда және Германияда пассивті эвтаназия пациенттің бұған нақты айқын келісімі болған жағдайда рұқсат етіледі. Швейцарияда дәрігерлер осы дозаны өз бетінше қабылдау үшін үмітсіз науқасқа өлуге ниет білдіруші дәрінің өлім дозасын беруге құқылы. Швецияның заңнамасымен суицид кезінде медициналық жәрдем көрсетуге жол беріледі [8].

Ұлыбританияда және Португалияда эвтаназияға тыйым салынғанына қарамастан, осы мәселе бойынша пікірталастар басталды. Португалияда медициналық Әдеп жөніндегі Ұлттық кеңес ұзақ уақыт бойы "өспелі" өмір сүретін науқастарға осындай тілек білдірген науқастарды емдеуді тоқтатуға қатысты оң пікір білдірді. Италияда медициналық қызмет көрсетуден бас тарту құқығы ел Конституциясы деп танылды.

Канаданың қылмыстық заңнамасында ұзақ уақыт бойы өзіне-өзі қол жұмсауға, оның ішінде емделмейтін ауру адамдарға көмек көрсету 14 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады деген норма бар. Алайда, Канаданың Жоғарғы Соты 2015 жылдың ақпан айында Канаданың құқықтары мен бостандықтары хартиясының 7-тармағында бекітілген адам өміріне, бостандығына және қауіпсіздігіне құқығын ақтаусыз бұзатын медицина қызметкерлерін эвтаназияға жазалау туралы елдің Қылмыстық кодексінің ережесін мойындады. АҚШ – тың жекелеген Штаттарының заңнамасымен соңғы онжылдықта емделмейтін аурулардың терминалдық сатылары бар (Орегон штатында – 1994 ж.; Вашингтон штаты-2008 ж.) науқастардың өзіне-өзі қол жұмсауын жүзеге асыру жөніндегі медицина қызметкерлерінің қандай да бір іс-әрекеттері рұқсат етілген. Сонымен қатар, кейбір штаттарда, керісінше, эвтаназияға заң жүзінде тыйым салынған (Джорджия штаты, 2012 ж.).

Канадада заң жүзінде эвтаназия 1993 жылдан бастап бекітілген, бірақ осы құқықтар мен бостандықтардың Мемлекеттік хартиясының сәйкессіздігі туралы елдің Жоғарғы Сотының жоғарыда сипатталған шешімі бір жыл ішінде жаңа заң қабылдауды талап етеді. Осылайша, эвтаназияның құқықтық мәртебесіндегі жеткілікті плюрализмді атап өтуге болады. Алайда,

жағдайдың дамуының кез келген нұсқасында (эвтаназияға рұқсат беру немесе тыйым салу) жеке-психологиялық және белгілі бір мағынада экзистенциалды қабаттың қоғамдық және әлеуметтік-психологиялық аспектіден басқа шешілуі бар психологиялық проблемалар айқын, өйткені біріншіден емделмейтін науқас адамға және оның айналасына, екіншіден, паллиативтік көмек көрсететін не эвтаназияға байланысты проблемалар шеңберіне тартылған медицина қызметкерлеріне қатысты [9].

Жоғарыда қарастырылған эвтаназияны заңдастыру жағдайлары басқа елдерде де осындай идеяларды дамытуға түрткі болды. Мәселен, Ұлыбританияда 2002 жылы бүкіл әлемге белгілі Diane Pretty қарсы UK ісі жария болды, ол бойынша түпкілікті шешімді Еуропалық адам құқықтары жөніндегі сот шығарды. Бұл әйелдің эвтаназия туралы 1961 жылғы өзіне-өзі қол жұмсау туралы Заңның 2-бөлімінің 1-тармағына сілтеме жасай отырып, өзіне-өзі қол жұмсау қылмысы деп танылмаған апелляциясын Ұлыбритания парламентінің Лордтар палатасы қабылдамады. Себебі Диана өз ауруына байланысты өзіне өзі қол жұмсай алмай, жергілікті заңдарға сәйкес өзіне-өзі қол жұмсауға Көмек он төрт жылдық бас бостандығынан айыруға жазаланады. Диана Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сотқа оның күйеуін ықтимал жазадан босату туралы өтініш білдірді [10].

2002 жылдың 22 наурызында Ұлыбританияның Жоғарғы соты елдің сал азаматшасы өлуге рұқсат берді. "Miss B." деп журналистер атағандай (бірінші болып "Мисс А" - Diane Pretty болды), толық есінде бола отырып, оның көмегімен дәрігерлер оның өмірін сақтап отырған жасанды өкпені ажыратуды талап етті. Сот дәрігерлердің өмірін сақтау жөніндегі іс-әрекеттері пациенттің қалауына қарсы заңсыз деп қаулы етті және ауруханаға оның "жеке меншігіне" заңсыз қол сұққаны үшін өтемақы ретінде 100 фунт төлеуді міндеттеді.

29 сәуір 2002 екі әйел үшін ерекше күн болды. Бұл күні Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот Diane Pretty оның лайықты өлім құқығы бойынша бас тартты, ал Miss B. сот шешіміне сәйкес өкпені жасанды желдету аппаратынан ажыратылды.

Еуропаның көптеген елдерінде эвтаназия қылмыстық жазаланатын қылмыс болып қала береді. Алайда қылмыстық заңдар баптарының дефинициясында бұл термин қолданылмайды, "кісі өлтіру" немесе "өзін-өзі өлтіруге көмектесу" деген ұғымдар пайдаланылады. Еуропа Кеңесінің биоэтика жөніндегі комитеті Еуропа мемлекеттеріндегі эвтаназия мәселесі бойынша зерттеулер жүргізіп, 2003 жылғы 20 қаңтардағы "эвтаназия туралы сұрақтар мен жауаптар" құжатында оның нәтижелерін ұсынды. Эвтаназияны заңдастырған елдерде эвтаназияны түрлері бойынша шектеу туралы айтпағанның өзінде, осы ұғымды анықтаудың нақты өлшемдері жоқ. Эвтаназияны кім жүзеге асыруға құқылы екендігі туралы мәселе де шешілмейді. Кейде бұл пациент мақұлдаған дәрігер, кандидатура, бірақ негізінен-үшінші тарап, мүдделі емес адам. Эвтаназия туралы сұрауға құқығы бар кім жөнінде келіспеушіліктер бар. Адамның жасы, оның

психикалық жағдайы, құқық қабілеттілігі және диагнозы бар. Эвтаназия туралы жазбаша немесе ауызша түрдегі өтініштің заңды күші туралы мәселе де маңызды болып табылады.

Эвтаназияны декриминализациялау 2003 жылдың 10 қыркүйегіндегі құжатта Еуропа Кеңесінің Парламенттік Ассамблеясын көрсетеді, бұл процесті бақылауға және оны заңның нақты шеңберімен шектеуге мүмкіндік береді. Өйткені, тек бақыланатын процедуралар мен эвтаназияны қолданудың нақты ережелері Еуропаның көптеген елдерінде бар еркін жүйенің соңы [11].

Қолданылған ақпарат көздері:

1. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук. – Режим доступа: URL: <http://www.vostlit.info/Texts/rus7/Bacon/frametexthtml> (дата обращения 17.03.2017).
2. ДаутбаеваМухтарова А. Эвтаназия как право человека на достойную смерть // Тура би. – 2008. № 2. – С. 61.
3. Иманбеккызы А. Эвтаназия таласты тақырыпқа айналды. – Заң. – 2015. № 1. – С. 3.
4. Халелова Д.К. Эвтаназия – убийство с помощью врача // Open medical channel. – 2007. № 5. – С.40.
5. Эвтаназия. – 2016. Режим доступа: URL: <http://dogmon.org/zakoneo-proverkesluchaevokonchaniyajizniproproseberpacien.html> (дата обращения 20.03.2017).
6. Бакулин Н.Н. Нормативное регулирование эвтаназии: философско-правовой и юридические аспекты: Автореф. Дис. анн. Юрид. Наук. М., 2006.
7. Капинус О.С. Эвтаназия в свете права на жизнь. М., «Камерон» 2006.
8. Статистика по эвтаназии http://www.ng.ru/health/2012-04-03/8_evtanasia.html
9. К вопросу о легализации эвтаназии <https://www.researchgate.net/publication/305495251>
10. Дело «мисс Б.». Как ей разрешили умереть // Тема дня. - 2002. - 30 апр
11. Parliamentary Assembly. Council of Europe. Euthanasia, Doc. 9898, 10 September 2003.